

[Eerder gepubliceerd in ‘Tussennummer’ van de Liberaal Joodse Gemeenten in Nederland, december 2013. Het tussennummer verscheen voordat de twee tijdschriften ‘Levend Joods Geloof’ en ‘Kol Mokum’ in 2014 fuseerden tot ‘JOODS NU’.]

Jodendom in Europa: dreiging of bloei?

IDO ABRAM

December 2013

Het eerste uitgebreide onderzoek onder Europese joden naar hun ervaringen met en reacties op antisemitisme heeft tegenstrijdige reacties opgeleverd. Driekwart van de bijna zesduizend ondervraagde joden in negen landen menen dat het antisemitisme de afgelopen vijf jaar is toegenomen. Toch voelen ze zich in die landen thuis.

Een en ander blijkt uit het rapport *Discrimination and hate crime against Jews in EU Member States: experiences and perceptions of antisemitism*, dat het Agency for Fundamental Rights (FRA) van de Europese Unie publiceerde. Nederland viel buiten het onderzoek dat het FRA in september-oktober 2012 uitvoerde in negen landen: België, Frankrijk, Duitsland, Hongarije, Italië, Letland, Roemenië, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Naar schatting wonen in die landen negentig procent van alle joden in de Europese Unie¹ en 5.847 van hen – respondenten die *zichzelf* joods noemden – vulden online een vragenlijst in. Het FRA-onderzoek werd op 8 november 2013 in Wenen gepubliceerd – vlak voor de herdenkingen van de *Kristallnacht*.

Verontrustende cijfers

De volgende uitkomsten springen in het oog. Driekwart van de respondenten meent dat het antisemitisme de afgelopen vijf jaar is toegenomen, inclusief de uitingen daarvan op internet. 29 procent denkt erover te emigreren naar een veiliger land, onder wie 48 procent van de Hongaarse joden, 46 procent van de Franse joden en veertig procent van de Belgische joden. 22 procent van de respondenten is bang om openlijk joods te zijn of joodse bijeenkomsten en instellingen te bezoeken. Een kwart van hen heeft het afgelopen jaar last gehad van antisemitische bedreigingen of pesterijen.

Deze verontrustende cijfers kunnen echter misleidend zijn.² In de meeste landen worden antisemitische incidenten namelijk niet apart geregistreerd (in Engeland en Nederland wél) en in het algemeen staan de meeste Europese joden, onder wie 75 procent van de FRA-respondenten, niet te trappelen om die incidenten te melden. Ook de overvloed aan antisemitische uitingen op het internet zegt niets over het aantal mensen dat die uitingen onderschrijft of ernaar handelt. Eén fanatieke Jodenhater is in staat duizenden berichten digitaal te verspreiden.

¹ DellaPergola, S. (2010), *World Jewish Population 2010*, Berman Institute – North American Jewish Data Bank at the University of Connecticut, available at: <http://www.jewishdatabank.org/Studies/details.cfm?StudyID=633>.

² Anshel Pfeffer. ‘European Jews feel comfortable at home, but see rising anti-Semitism’. *Haaretz*, 11 november 2013.

Bovendien laat het FRA-onderzoek in het midden wat antisemitisch incidenten eigenlijk zijn. Het baseert zich alleen op de *gevoelens* (meningen) van de joodse respondenten en hanteert geen objectieve definitie van antisemitisme. In geen van de onderzochte negen landen was er in de laatste vijf jaar bij meer dan tien procent respondenten sprake van *concrete* antisemitische incidenten zoals lichamelijk geweld of ander feitelijk gedrag en in enkele landen was dat zelfs nog geen drie procent. Het is dus helemaal geen uitgemaakte zaak dat het antisemitisme in Europa *echt* groeit.

De onderzochte Europese landen uit het FRA-rapport, p. 71

Groei

Toch is de belangrijkste bevinding uit het FRA-onderzoek, dat driekwart van de respondenten meent dat het antisemitisme de afgelopen vijf jaar is toegenomen, niet zomaar uit de lucht komen vallen. Aanslagen op en het bekladden van joodse begraafplaatsen, synagoges en andere joodse instellingen in Bulgarije (aanslag op een bus met Israëlische toeristen), Hongarije, Zweden (Malmö) en Frankrijk (joodse school in Toulouse), waarbij ook slachtoffers vielen, gebeurden echt. Ook zijn er in Europa ontwikkelingen gaande met duidelijke antisemitische 'bijwerkingen'. Ik noem er enkele, maar het zijn er meer.³

Het electorale succes van nationalistische en uiterst rechtse partijen: Jobbik in Hongarije, Gouden Dageraad in Griekenland en het Front National in Frankrijk. De groeiende plaatselijke moslimgemeenschappen in Frankrijk. De linkse bewegingen in Europa met hun

³ FRA-onderzoek, hoofdstuk 5 en Annex 1: Survey methodology.

kritiek op Israël. De ontstane discussie over het wel of niet verbieden van de besnijdenis (*brit mila*) en het onverdoofd ritueel slachten (*sjechieta*) in heel Europa.

Het is begrijpelijk dat Joden deze ontwikkelingen met argusogen volgen, maar onomstotelijke tekenen van *toenemend* antisemitisme in de laatste vijf jaar zijn het niet.

Tevredenheid

Het is opvallend dat van het hierboven genoemde hoge percentage Hongaarse en Franse joden dat zegt emigratie te overwegen, een nog hoger percentage beweert zich prima thuis te voelen in die landen en geen discrepantie ziet tussen de nationale en de joodse identiteit. Deze tevredenheid geldt voor meer dan zeventig procent van de Hongaarse en zelfs voor tachtig procent van de Franse joden.⁴

Naast tevredenheid is er ook ruimte voor regelrecht optimisme. Er is namelijk sprake van een ongekende renaissance van het Europese Jodendom.⁵ De joodse buurten in Parijs en Londen gonzen van leven en elke week komen er nieuwe joodse bewoners bij. De joodse gemeenschap in Wenen groeit dankzij een instroom van Hongaarse joden, terwijl in Boedapest in diezelfde tijd juist een bruisend Israëliësch Cultureel Centrum is geopend. In januari 2012 startte in Berlijn het kwartaalblad de *Jewish Voice from Germany* in een oplage van 50.000, met abonnees over de hele wereld (bijna de helft van de oplage gaat naar de Verenigde Staten en Canada). In Duitsland wonen op dit moment meer dan 200.000 joden, waaronder alleen al in Berlijn 12.000 tot 15.000 Israëli's. In Europese hoofdsteden – maar ook daarbuiten – komen steeds meer synagoges, joodse culturele activiteiten, koosjere restaurants, Talmoedscholen (*jesjiwa's*), joodse historische musea, mogelijkheden voor Joodse Studies aan universiteiten en Holocaust Herinneringscentra.

Is dat optimisme terecht of niet? Is die bloei van het Europese jodendom niet slechts een *schijnbare* bloei, vragen de pessimisten zich af. Naar aanleiding van vooraf gepubliceerde uitkomsten van het FRA-onderzoek en eerdere onderzoeken naar antisemitisme schatte de in Israël woonachtige en uit Nederland afkomstige Manfred Gerstenfeld het aantal antisemieten in de Europese Unie op 150 miljoen. Historicus Robert Wistrich van de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem acht dit getal overdreven, maar hij vindt wel dat “de sfeer in Europa zo vergiftigd is met jodenhaat, dat de joden daar niet veel langer meer kunnen blijven”.⁶

Hoe verder?

Het FRA-onderzoek werd verricht door specialisten uit Engeland, Duitsland, Israël, Denemarken en Hongarije onder leiding van Jonathan Boyd van het Institute for Jewish Policy Research in Londen. Boyd vat de conclusies van het onderzoek evenwichtig samen:

“Wij moeten onderkennen dat mensen zich behoorlijk op hun gemak voelen waar zij zich bevinden, en dat is een tamelijk belangrijk tegenwicht. Dit onderzoek is van essentieel belang, maar aangezien het het eerste onderzoek in zijn soort is, beschikken wij niet over gegevens waar wij het tegen kunnen afzetten. Wij kunnen ook niet zeggen wat een acceptabele mate van blootstelling aan antisemitisme is; als één op de

⁴ Anshel Pfeffer (2013).

⁵ *European Jewry – Signals and Noise. Is there a point of negative inflection?* The Jewish People Policy Institute, Jerusalem, 2013. Een voorpublicatie van het FRA-onderzoek (vermoedelijk augustus 2013).

⁶ Raphael Ahren. ‘Jewish life in Europe ‘dying a slow death?’ *The Times of Israel*, 8 juli 2013.

vijf respondenten zegt er last van te hebben is dat te veel. Verder is moeilijk vast te stellen wát een antisemitisch incident is. Het feit dat veel mensen ergens over praten met elkaar, dat het in de media en online komt, is geen goede indicatie hoe wijd verspreid het is; dat maakt het veel lastiger om een goed beeld te krijgen.”

Boyd voegt daaraan toe:

“Het is onmogelijk te zeggen of de Europese Joden staan voor een dreigende catastrofe of voor een nakende renaissance. Dit is slechts één rapport en voor beide ontwikkelingen zijn er aanwijzingen.”⁷

De moraal van dit artikel is, dat we zowel met bloei als met dreiging rekening moeten houden. De joden in de hele wereld (niet alleen in Europa) zijn hun status als de ultieme slachtoffers allang ontgroeid, maar moeten zich ook niet verbeelden onaantastbaar te zijn. Israël heeft een sterk leger en de Amerikaanse joden hebben een invloedrijke lobby, maar niemand weet of dat een garantie blijft bieden voor veiligheid. Nu al is Israël voor veel joden niet het veiligste land om in te wonen en neemt de invloed van Amerika als machtigste land van de wereld langzaam af. Jonge en ondernemende Europese joden die heden ten dage emigreren, gaan nog wel naar Israël of de Verenigde Staten, maar steeds vaker ook naar andere landen. De keuze wordt zowel beïnvloed door de economische crisis in de herkomstlanden als door het antisemitisme aldaar. Het zionistische principe van de ‘negatie van de diaspora’ (*sjelilat hagola*) is aan herinterpretatie toe. Eens betekende het dat de diaspora zonder Israël geen toekomst had. Daarvoor in de plaats komt nu het inzicht dat beide – Israël en de diaspora – feitelijkheden zijn en beter kunnen worden opgevat als twee polen die elkaar niet afstoten maar juist aantrekken. Israël en de diaspora zijn partners die elkaar kunnen versterken door van elkaar te leren. Een hechte samenwerking tussen beide is daarom een logisch overlevingsstrategie.

Discrimination and hate crime against Jews in EU Member States: experiences and perceptions of antisemitism, een rapport van het FRA – EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, Wenen, 2013.
<http://fra.europa.eu/en/publication/2013/discrimination-and-hate-crime-against-jews-eu-member-states-experiences-and>

⁷ Anshel Pfeffer (2013).